

протистоянні з країнами «Червоної Вісі» (СРСР та інші країни Організації Варшавського договору, Китай і т.зв. «країни соціалістичної орієнтації»), в них було проведено переформатування політичного і правового поля, розміщено військові бази НАТО і зміцнені їхні власні воєнні сили, розміщене промислове виробництво, проінвестована розбудова інфраструктури тощо. Можна припустити, що частина української еліти розраховує саме на такий варіант розвитку подій. Але прогнозувати зазначений варіант досить важко, оскільки лишається не прогнозованою відповідь на запитання про те, чи змусить РФ власними діями США та їх союзників вжити заходи безпеки, принаймні частково подібні до тих, які свого часу були застосовані проти країн «Червоної Вісі».

На підставі вищенаведеного аналізу можна зробити висновок, що Україна пройшла типовий для більшості постімперських суспільств шлях прийняття зовнішньої системи цінностей, що дозволило легітимізувати державну владу. На цьому шляху довелося пройти через «розкол» у суспільстві між представниками двох конкуруючих систем цінностей («прозахідної» та «проросійської»), втрату частини території та «гібридну війну», що також є доволі типовим для таких держав.

ЛІТЕРАТУРА

1. Каспэ С. И. Содружество варварских королевств: независимые государства в поисках империи / С. И. Каспэ // Полития. – 2008. – № 1. – С. 17-26.
2. Яковенко И. Г. От империи к национальному государству (Попытка концептуализации процесса) / И. Г. Яковенко // Политические исследования. – 1996. – № 6. – С. 117-128.
3. Мотиль О. Підсумки імперій: занепад розпад, відродження / Олександр Мотиль. – К. : Критика, 2009. – 200 с.
4. Гайдар Е. Т. Гибель империи. Уроки для современной России / Гайдар Е. Т. – М. : Российская политическая энциклопедия, 2006. – 448 с.
5. Баталов О.А. Імперія як тип соціально-історичної організації: автореф. дис... кандидата філософських наук: 09.00.03 / Олексій Анатолійович Баталов. – Харків, 2010. – 20 с. (Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, дата захисту: 15.10.2010).
6. Салмин А. М. Союз после Союза / А. М. Салмин // Политические исследования. – 1992. – № 1-2. – С. 34-55.
7. Закат империй. Реферат / Г. С. Кнабе, Е. В. Ситникова, В. В. Макаренко [и др.] // Свободная мысль. – 1992. – № 2. – С. 48-53.
8. Горло Н.В. Порівняльний аналіз умов виникнення іредентизму в різних типах політичних режимів / Н.В. Горло // Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна «Питання політології». – 2015. – Вип. 28. – С. 88-94.

УДК: 32.001.001.76

Хорішко Л.С.

Запорізький національний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ПАРАДИГМИ ПОЛІТИЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ

Досліджено передумови формування парадигми політичної модернізації. Теоретичні передумови (визнання політичної системи окремим об'єктом дослідження, пошук суб'єкта ініціювання модернізаційних процесів та оптимального співвідношення традиційних і сучасних цінностей у процесі реалізації реформ) сприяли появі наукових дискусій стосовно можливих шляхів здійснення модернізації. Політичні передумови (становлення національних політичних систем, зростання рівня політизації суспільства, розвиток ЗМІ, законодавче закріплення основних прав і свобод) актуалізували потребу конкретних систем у здійсненні структурно-змістовних перетворень для досягнення відповідного рівня сталого розвитку. Окреслені передумови лягли в основу формування класичних і перспективних моделей модернізаційної парадигми.

Ключові слова: політична система, політична модернізація, парадигма.

Хоришко Л.С.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ФОРМИРОВАНИЯ ПАРАДИГМЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ

Исследованы предпосылки формирования парадигмы политической модернизации. Теоретические предпосылки (признание политической системы отдельным объектом исследования, поиск субъекта инициирования модернизационных процессов и оптимального соотношения традиционных и современных ценностей в ходе реализации реформ) способствовали появлению научных дискуссий относительно возможных путей осуществления модернизации. Политические предпосылки (становление национальных политических систем, рост уровня политизации общества, развитие СМИ, законодательное закрепление основных прав и свобод) актуализировали потребность конкретных систем в осуществлении структурно-содержательных преобразований для достижения соответствующего уровня устойчивого развития. Указанные предпосылки легли в основу формирования классических и перспективных моделей модернизационной парадигмы.

Ключевые слова: политическая система, политическая модернизация, парадигма.

Khorishko L.

THE THEORETICAL AND POLITICAL PRE-CONDITIONS OF FORMATION OF THE PARADIGM OF POLITICAL MODERNIZATION

The preconditions of formation of the political modernization paradigm have been investigated. The theoretical pre-conditions (the acknowledgment of political system as a separate object of research, search of the subject, initiating the modernization processes and the optimal balance of traditional and current values during implementation of the reforms) facilitated the uprise of scientific discussions concerning the possible ways of modernization. The political pre-conditions (the establishment of national political systems, the increased level of society politicization, mass media development, legislative recognition of the fundamental rights and freedoms) made it actual for some certain systems to implement structural and substantial reforms for the sake of reaching the correspondent level of substantial development. The mentioned pre-conditions formed the backbone of formation of classical and advanced models of modernizational paradigm.

Key words: political system, political modernization, paradigm.

Парадигма являє собою особливу логічну модель побудови та розв'язання пізнавальної проблеми, що трансформується в наукову позицію, сприяючи визначенню сутності, причин виникнення та тенденцій розвитку політичного явища чи процесу. Змістове наповнення парадигми складають символічні узагальнення, які сприймаються більшістю наукового співтовариства, загальновізані теорії та цінності. Процеси становлення парадигми політичної модернізації були зумовлені рядом теоретичних і політичних передумов, що лягли в основу формування класичних і перспективних моделей модернізації, сприяючи виробленню ціннісних критеріїв оцінювання значимості цих перетворень для ефективного функціонування конкретних політичних систем. Дослідження сутності сучасних процесів модернізації політичних систем потребує конкретизації передумов

їхнього формування для більш детального в подальшому розгляді перспективних напрямів наукових дискурсів з цієї проблематики. Тому мета нашого дослідження – визначення теоретичних і політичних передумов формування парадигми політичної модернізації.

Теоретичні та політичні передумови парадигми політичної модернізації були сформовані під впливом історичних подій (Англійської буржуазної та Великої Французької революцій), які сприяли появі нових напрямів наукових дискурсів (необхідність розгляду суспільно-політичного розвитку в динаміці, обумовленість перетворень політичними, економічними та соціальними факторами, наявність суб'єкта перетворювальної діяльності, який має відповідний рівень свободи та діє в межах політико-правових норм), що доводили важливість та закономірність соціально-політичних змін. У цьому контексті можна

згадати І. Канта, Ф. Шиллера, Ф. Шеллінга та інших [1]. На думку І. Побережнікова, Промислова революція заклала нові засади функціонування промислової сфери, наповнивши її новими технологіями, що сприяли зростанню продуктивності виробництва і формуванню світового ринку. Водночас Французька революція сприяла становленню нових принципів політичної взаємодії – свободи, рівності, домінування права, парламентського демократизму, що лягли в основу формування нового світогляду та знайшли відбиття в працях провідних мислителів тих часів [2, с. 221].

Окреслені дискурси лягли в основу подальших наукових пошуків представників еволюціонізму та функціоналізму. О. Конт запропонував досліджувати суспільство з позицій соціальної статистики (вивчення закономірностей функціонування суспільної системи) і динаміки (аналіз процесів розвитку та змін соціальних систем загалом). На його думку, соціальні інститути (сім'я, релігія, держава) покликані забезпечувати гармонійний розвиток суспільства, сприяючи його соціальній інтеграції. Уряд розглядався ним як орган соціальної солідарності, що уособлює державу та виконує економічні, політичні, моральні функції. Соціальне призначення уряду – не допускати значних розбіжностей в ідеях, почуттях, інтересах суспільства, що закладено в природі його функціонування та може призводити до зниження динаміки соціального прогресу. О. Конт виокремлював такі його види: матеріальний (покращення зовнішніх умов життя), фізичний (вдосконалення людської природи), інтелектуальний (підвищення рівня культури та освіченості), моральний (розвиток колективності і моральних почуттів). Два останні види уособлюють собою поступальний розвиток людського духу, що виступає основою суспільної гармонії та процвітання. Водночас учений критикував революційний характер змін, що порушує закономірний хід історії, формує політичний безлад та знижує рівень моральності суспільства [3, с. 34-38].

Г. Спенсер еволюцію соціального розвитку розглядав як перехід від стану відносної невизначеності, однорідності до стану відносної визначеності, багатогранності. Процеси еволюційних змін сприяють інтеграції соціальної системи, що супроводжується диференціацією структур, наділенням їх відповідними функціями для збереження життєздатності соціального

організму. У сфері політики процеси диференціації приводять до виникнення різних політичних інститутів. Водночас взаємодія та взаємозалежність структурних складових всієї соціальної сфери актуалізує потребу формування своєрідної «регулюючої системи», що була б здатна контролювати дії складових структур та забезпечувати їхню координацію. В державі з'являються вищі та підлеглі центри управління, які за потреби можуть ускладнювати функції з метою здійснення контролю та регулювання процесів суспільно-політичного розвитку. Прогресивність суспільно-політичного розвитку зумовлюється наявністю певного типу взаємодії між громадянським суспільством та державою. Суть взаємодії полягає в наданні суспільству гарантій захисту прав та свобод і колективної безпеки, а всі інші сфери життєдіяльності регулюються угодами найбільш активних груп громадськості. Втручання державних структур у ці домовленості призводить до порушення соціального порядку, нівелювання досягнень розвинутого індустріального суспільства та повернення до минулих форм тиранії [3, с. 45-53].

Один із засновників теорії функціоналізму Т. Парсонс дещо змістив акценти наукових досліджень попередників, запропонувавши розглядати будь-який об'єкт дослідження як систему, що має інституалізовану структуру, конкретний набір функцій, які виступають основою соціальної діяльності. Консенсус виступає фундаментальним принципом функціонування соціальної системи. Наявність спільної мети діяльності активізує потребу взаємодії, засобами практичної реалізації якої є ролі суб'єктів дії. Ці ролі виступають змістовними структурними складовими соціальних інститутів, які формують процедурний і нормативний простір діяльності, що є основою соціального порядку та стабільності. Досягнення своєрідної рівноваги у системі можливе завдяки процесам соціалізації та формування механізмів соціального контролю. Водночас, Т. Парсонс акцентував увагу на тому, що соціальна система завжди перебуває в «рухливій рівновазі», постійно змінюючись під впливом зовнішнього середовища. Здійснення переходу від проміжного суспільства до сучасного відбувається внаслідок дієвої адаптації до викликів навколишнього середовища, внаслідок чого в усіх сферах суспільної життєдіяльності відбуваються диференційовані зміни, тобто формування

соціальних і політичних інститутів, наділених конкретними функціями. Т. Парсонс вважав, що функціонування соціальної системи зумовлюється інтегративними (відновлення рівноваги системи) та структурними (зміни норм, цінностей, ідеалів) процесами. Він виділяє такі механізми здійснення змін: диференціація – поділ системи на спеціалізовані структурні

М. Вебер, аналізуючи соціально-економічні зміни, що відбувалися в європейських країнах, прагнув розв'язати проблему традиційності та раціональності в контексті формування «духу капіталізму» як основи прогресивного капіталістичного розвитку. Традиційність передбачає збереження та трансляцію з покоління в покоління цінностей або типів поведінки, навіть за умови втрати ними своїх значень. Концепція соціального розвитку, на думку М. Вебера, має базуватися на економічному раціоналізмі, тобто наявності чіткої мети діяльності, ресурсного потенціалу, прогнозуванні наслідків та отримання конкретних прибутків. Формування раціональної реальності є невід'ємним компонентом європейського менталітету, орієнтованого на активне пізнання та практичне освоєння навколишнього середовища. Німецький учений виділив універсальні особливості раціонального суспільства: набуття права власності приватними промисловими господарствами на речові засоби виробництва; функціонування вільного ринку без класових обмежень; технічне забезпечення сфери виробництва та обміну; раціональна правова система; вільний ринок праці; високий рівень комерційної організації господарства, орієнтований на отримання прибутку [5, с. 255-256].

У цьому контексті доцільно згадати також політичні передумови актуалізації наукових дискурсів модернізаційної проблематики. На думку А. Саломатіна, ефективність функціонування політичної системи, її націленість на здійснення модернізаційних перетворень залежить від рівня розвитку політичних інститутів, які сприяють активізації громадської політичної активності. У період абсолютизму XVI-XVIII століття відбувається диференціація політичних ролей різних груп громадськості, які згуртовуються з метою артикуляції та агрегації власних інтересів. Цьому сприяло формування представницьких інститутів влади, прийняття національних виборчих законодавств, що окреслювали можливості участі громадян в прийнятті державних рішень. Поява політичних клубів, де

складові, наділення їх відповідними функціями; адаптація – здатність реагувати на зміни зовнішнього середовища завдяки диференціації систем соціальної дії; інтеграція – засвоєння нових цінностей та процедур діяльності; ціннісна генералізація – формування нових цінностей, алгоритмів поведінки та перетворення їх на складові масової культури [4].

відбувалися дискусії стосовно прав та свобод людини, можливостей їхнього захисту, ще більшою мірою сприяли активізації політичних настроїв, появи політичних орієнтацій, що набували систематичного характеру. Політизація суспільних настроїв, процеси становлення політичних партій, конституціоналізація держави та реалізація на практиці принципу розподілу владних повноважень, розвиток засобів масової інформації – все це стало основою формування основних засад модернізованих політичних систем [6].

Процеси модернізації, що відбувалися в європейських політичних системах, здійснювалися еволюційним і революційним шляхами. У першому випадку відбувалося поступове закріплення в масовій свідомості основних цінностей демократичної політичної культури, залучення громадськості до активного представництва власних інтересів через інституалізовані виборчі процедури та пошук компромісу з представниками політичної еліти. Такі процеси були характерні для країн Північної Європи, Великобританії. Революційний шлях реалізації модернізаційних змін був характерний для Франції, внаслідок чого відбулося масове поповнення елітного прошарку представниками суспільства, які не мали достатнього досвіду прийняття політико-управлінських рішень. Відповідно, зміни у функціонуванні політичної системи носили хаотичний характер, оскільки не були враховані особливості її розвитку та традиційні моделі здійснення державного управління [7, с. 43-44].

На думку німецького дослідника В. Цапфа, можна сформулювати декілька блоків політичних подій, що сприяли інституалізації та трансформації самої школи політичної модернізації: 1) процеси трансформації та модернізації політичних систем Західної Німеччини, Японії та Італії після 1945 року, які були зумовлені фінансовою підтримкою країн-переможниць та спрямовувалися на демократизацію й формування ринкової економіки; 2) політичні події після 1974 року в Іспанії,

Португалії, Греції, пов'язані з ліквідацією політичних диктатур та їхніх наслідків; 3) модернізаційні трансформації в країнах Латинської Америки, що характеризувалися постійними змінами демократичних та авторитарних режимів; 4) успішне реформування економічної та політичної сфер цілим рядом азіатських країн (П. Корея, Тайвань, Гонконг, Сінгапур та інші); 5) формування альтернативних шляхів («соціалістична ринкова економіка» КНР та самобутність розвитку ісламських країн) модернізаційних трансформацій; 6) процеси модернізації політичних систем країн Східної Європи у другій половині 80-тих років [8].

Таким чином, до теоретичних передумов формування парадигми політичної модернізації можна віднести такі аспекти наукових дискурсів: визнання доцільності поступових соціально-економічних і політичних змін; національні політичні системи виступали конкретним об'єктом дослідження, що має інституалізовану структуру, конкретний набір функцій і механізмів здійснення модернізаційних змін, що забезпечують їй «рухливу рівновагу»; наявність суб'єкта (політичних інститутів) ініціювання та реалізації змін; пошук оптимального співвідношення традиційних та сучасних цінностей у процесах реалізації реформ. Політичні передумови (становлення національних політичних систем, зростання рівня політизації суспільства, розвиток ЗМІ, законодавче закріплення основних прав і свобод) актуалізували потребу конкретних систем у здійсненні структурно-змістовних перетворень для досягнення відповідного рівня сталого розвитку. Окреслені передумови

лягли в основу формування лінійної, парціальної та багатолінійної моделей модернізації, що заклали основи подальших наукових дискусій щодо перспектив розвитку модернізаційної парадигми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Історія політичної думки [Підручник] / За заг. ред. Н. Хоми. – Л.: «Новий світ-2000», 2016. – 1000 с.
2. Побережников И.В. Теория модернизации: основные этапы эволюции / И.В. Побережников [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/2769/1/pristr-04-10.pdf>
3. История социологии в Западной Европе и США [Учеб. для вузов] / Ответ. ред. Г. В. Осипов. – М.: Издательство НОРМА, 2001. – 576 с.
4. Парсонс Т. Система современных обществ / Т. Парсонс / Под ред. М.С. Ковалевой [Пер. с англ. Л.А. Седова и А.Д. Ковалева]. – М.: Аспект Пресс, 1998. – 270 с.
5. Вебер М. История хозяйства. Город / М. Вебер. – Москва: «Канон-пресс-Ц», «Кучково поле», 2001. – 576 с.
6. Саломатин А. Основные направления модернизации политической системы / А. Саломатин // Электронный научный журнал «Наука. Общество. Государство». – 2013. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://esj.pnzgu.ru/salomatин13.1_13
7. Баранов Н.А. Современная демократия: эволюционный подход / Н.А. Баранов. – СПб.: Балт. гос. техн. ун-т., 2007. – 208 с.
8. Цапф В. Теория модернизации и различие путей общественного развития / В. Цапф [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ecsocman.hse.ru/data/341/881/1216/002.ZAPF.pdf>